

Oponentský posudek na diplomovou práci

Autorka: Kamila Mejstříková

Název: Konflikt dvou rolí. Problematika dvojí role – rodič jako učitel.

Diplomová práce se zabývá velmi zajímavým tématem spojení učitelské a rodičovské role v případě vyučujících, kteří mají školu, kde působí, vlastní dítě. Na případech těchto osob lze identifikovat jednak podstatu obou sociálních rolí a rozdíly mezi nimi, jednak strategie, které jednotlivci mohou vůči daným sociálním rolím zaujímat (přičemž některé ze strategií jsou s danými sociálními rolmi ve specifickém sociálním kontextu více kompatibilní než jiné). Autorka se rozhodla téma zpracovat v rámci kvalitativního výzkumu, který staví na kasuistikách osmi vyučujících jedné střední školy. Zvolená metodologie je velmi vhodná (ačkoliv obsáhlé zdůvodnění zahrnující obecný popis kvalitativního výzkumu považuji za nadbytečné). Výběr tématu a jeho výzkumné uchopení považuji za zdařilé.

Diplomová práce má rozsah 82 stran, plus přílohy. Obsahuje všechny potřebné náležitosti (resumé, anglický abstrakt, prohlášení a poděkování atd.). Práce vychází z dostatečného množství literatury, která je řádně odkázána (až na výjimky, např. str. 71). Seznam literatury je uveden podle bibliografické normy a obsahuje i některé cizojazyčné tituly. Stylisticky má práce mírně slabší úroveň (není zcela čtivá), která však nebrání dobrému porozumění.

Práce nevyužívá tradiční členění na teoretickou a praktickou část, což oceňuji. Autorka nejprve představuje samotný výzkum a jeho výsledky, posléze přechází k představení stěžejních témat, k nimž se výzkum vztahuje, za využití informací načerpaných z literatury. Výzkumná část s rozsahem 47 stran obsahuje všechny důležité údaje, včetně podrobného představení výzkumu. Nedostatkem je vysoká redundance informací a relativně omezená hloubka interpretací (viz níže). Teoretická část je kratší (23 stran) a jejím hlavním nedostatkem je výběr pojednaných témat.

Navzdory autorčinému deklarovanému záměru totiž témata nevyrostají z výzkumu, nýbrž z původní představy o něm, která se promítla do sběru dat. Zařazení některých témat jako samostatných kapitol do teoretické části je zbytečné a nekoresponduje s výzkumnými výsledky (např. odolnost, stres, role v rodině), jiná naopak ve výčtu chybí (např. identitní strategie vůči sociálním rolím, včetně obranných mechanismů).

Část témat je představena schématicky. Autorka často hovoří o ideálním stavu, který postulují pedagogické učebnice, nikoliv o realitě, která je plná rozporů. V řadě témat nečerpá z adekvátní literatury, čímž jí unikají významné koncepty (např. interpersonální a intrapersonální konflikt rolí či profesní dilemata v učitelství), které se projevíly v nasbíraných datech. Teoretická část zařazená za výzkumnou by měla sloužit k tomu, aby výsledky výzkumu byly podrobně porovnány se teoretickým poznáním v dané oblasti a tím došlo k potvrzení či zúžení jeho platnosti. Za tímto účelem by bylo vhodné, aby text měl více charakter diskuse.

Vůči realizovanému výzkumu a jeho výsledkům mám jednu zásadní výhradu, která se týká nízké úrovně analýzy dat, a dále několik dílčích poznámek.

Autorka v kapitole 2.7. uvádí strukturu rozhovorů, které vedla se svými respondenty/kami. Volbu jednotlivých okruhů nijak nezduvodňuje. Následně představuje výsledky analýzy, v rámci níž v datech údajně identifikovala různé kategorie (ty se kryjí s tématy v kapitole 6). Výčet kategorií není v práci uveden a ani není zřejmé, jak k nim autorka dospěla. Analýzy dat totiž probíhala v 9 fázích (str. 15), avšak prvních osm fází není objasněno.

Z kasuistik (kapitola 5) i z představení témat (kapitola 6) usuzují, že analytické kategorie se de facto kryjí s okruhy z rozhovoru. Autorka tedy svými otázkami strukturovala sbíraná data a následně na této strukturaci zůstala i v rámci analýzy. Kategorie neemergovaly ze získaného materiálu.

Autorce se nepodařilo v analýze jít „za data“ (až na výjimky, např. v kapitole 6.4., částečně v kapitole 8). Analýza rozhovorů představuje téměř jen převyprávění rozhovorů. Navíc se autorka snaží odpovědi kvantifikovat, což je pro kvalitativní výzkum nepatřičné (resp. zůstává-li se pouze u kvantifikace). V prezentaci výsledků autorka používá hodnotící formulace, např. „Pavla jako jediná...velmi dobře nahlíží na podobu problému.“ (str. 55). Podobné hodnocení vybočuje z kvalitativního výzkumu – úkolem je pochopit významy, které lidé dávají svému světu, nikoliv je hodnotit.

Autorka data prezentuje jednak pomocí medailonků každé z osob, s nimiž dělala rozhovory, a jednak pomocí společných témat. Použití tyto dva řezy je sice užitečné, ale protože jsou rozhovory pouze tlumočeny, text je vysoce redundantní. Ztrácí tím na gradaci a literární kvalitě, která je v kvalitativních výzkumech významným parametrem.

Autorka při koncipování výzkumu vycházela z předpokladu, že mezi učitelskou a rodičovskou rolí musí nutně dojít ke konfliktu. Intrapersonální (z části i interpersonální) konflikt rolí však nastává tehdy, když pojetí rolí je neslučitelné. Nejprve by proto mělo být jasné, co pro aktéry znamená být učitelem/kou a být rodičem – k tomu rozhovory bohužel nesměřovaly.

Významnou optikou pro autorku je porovnávání odpovědí žen a mužů. Dochází tak k velmi zajímavým zjištěním. Protože je ale interpretuje z tradiční esencialistické perspektivy (nikoliv z sociálně-konstruktivistické perspektivy), zůstává jen na povrchu. Zdá se, že se více soustřeďuje na hledání rozdílů, namísto pochopení strukturálních okolností individuálních pohledů. Ženy ani muži netvoří homogenní skupiny (např. Zdenka vykazuje ve skupině žen značné odlišnosti). Zajímavější než hledat/konstruovat rozdíly mezi ženami a muži by bylo pokusit se identifikovat škály, na nichž se aktéři pohybují. V některých případech je umístění žen a mužů na škálách jednoznačně opačné (např. význam přikládání tématu a ochota o něm mluvit), v jiných případech však existuje pro jedno téma více škál, v nichž nelze ženy a muže stavět proti sobě. Např. v otázce nevýhod učitelství lze výpovědi žen umístit na škále „kvalita žáků“, zatímco výpovědi mužů náleží ke škále „poměr nároků a společenského ocenění“. Autorka konstatuje, že u žen se silněji prolínají učitelské a rodičovské role. Při interpretaci však nezvažuje povahu genderového řádu (s výjimkou jedné věty na str. 44). V teoretické části pak představuje tvrzení různých autorů/ek, které jsou však v kontradikci (např. Delaroché versus Gjuríčová, Kubička), přičemž se s rozpory nevyrovnává.

Klíčovým tématem, které naznačují rozhovory, je výskyt dilemat jednotlivých vyučujících, která vyplývají z hájení protikladných zájmů, z nichž jeden souvisí s vlastní rodinou a dítětem a druhý se školou a kolegy. Míra uvědomování dilemat je u jednotlivých vyučujících rozdílná, což vyplývá jednak z jejich specifického postavení (např. je-li vlastní dítě školně problematické, je dilema silnější) a z míry sebereflexe. Stejně tak se vyučující liší strategiemi, které využívají k řešení dilemat. Je škoda, že se autorka nepokusila vytvořit typologie dilemat a jejich řešení.

Jako jedno z hlavních dilemat se ukázal vztah mezi definicí úspěšného žáka, kterou vyučující implicitně i explicitně využívají v komunikaci se studujícími a jejich rodiči, a charakteristikami vlastního dítěte. Pokud dítě definici úspěšného žáka nenaplní, zažívají vyučující pochybnosti o tom, zda mají právo své učitelské nároky od původní definice úspěšného žáka odvozovat. De facto žádají po rodičích, aby byli lepšími rodiči (dovedli své dítě k tomu, aby bylo lepším žákem), než jsou oni sami. Toto dilema zřetelně řešila Zdenka, v jemnějších podobách jej ale můžeme identifikovat i u ostatních.

S dilematy souvisí také sdělování nedostatků dítěte kolegům-rodičům a reakce na to. Aktéři uváděli značně rozdílné postoje, které autorka identifikovala. Užitečná by byla

jejich větší teoretizace a např. vytvoření typologie reakcí. Zajímavá se jeví také otázka důvodů, proč vyučující prohřešky dítěte rodičům sdělují. Výpovědi naznačují, že jedním z nich je snaha o zajištění řešení (např. zlepšení špatných známek), jiným je ale obhajoba vlastní profesionality a/nebo snaha „být z obliga“, které vyplývá z očekávání, že by učitelé-rodiče mohli předpokládat lepší zacházení s dítětem. Variabilita důvodů poukazuje na to, jak je kumulace rolí a s tím související rozmíňování hranic, náročné pro všechny zúčastněné aktéry – učitele-rodice, učitele-kole, děti. Bylo by zajímavé toto téma více prozkoumat a vztáhnout k profesní identitě vyučujících.

S hranicemi souvisí i snaha vyučujících být ve škole v kontaktu se svým vlastním dítětem jen v omezené míře. Podle výpovědí za tím stojí několik důvodů: a) vyučující nechtějí vidět potenciální selhání vlastního dítěte, protože by je to jako rodiče mrzelo, b) vyučující nechtějí být vystaveni nejistotě, zda se chovají vůči vlastnímu dítěti spravedlivě (ve většině případů se to údajně snaží překompenzovat a jsou naopak přísnější), c) vyučující se obávají problémů, které by tím způsobili svému dítěti ve vztahu k vrstevníkům. Navzdory snaze o rovnost, vyučující vůči učitelským dětem používají odlišná kritéria, která jsou (paradoxní!) kombinací větší přísnosti a vstřícnosti. Bylo by zajímavé pokračovat ve výzkumu tohoto tématu, který by stavěl i na jiných metodách sběru dat, neboť vzhledem k tabuizaci a identitní náročnosti tématu lze předpokládat, že rozhovory dovolují odkrýt jen část reality. Nakolik by se výpovědi kryly s pozorováním reálného chování?

Zajímavým tématem, které se mohlo zviditelnit proto, že autorka použila osm vyučujících z jedné školy, je reprodukce socio-kulturního statusu v učitelských rodinách. Vyučující tvoří na menším městě vzdělanostní elitu, a proto pociťují tlak, aby i jejich děti status elity potvrdily. Jiná varianta, než studium na gymnáziu a potenciálně na vysoké škole, proto nebyla vyučujícími ani zvažována. Bylo by přínosné podrobněji zjistit, zda vzdělanostní reprodukce funguje u skupiny vyučujících z menších měst obdobně jako u vyučujících z velkých měst (u nichž status elity není tak zřetelný) a u ostatních vysokoškolsky vzdělaných osob (jak to prokazují výzkumy P. Matějů).

Otázky k obhajobě:

Pokuste se představit typologii dilemat, které vyučující řeší v souvislosti s kumulací učitelské a rodičovské role, a strategií, které užívají k řešení těchto dilemat.

Liší se běžná definice problémového žáka od definice problémového žáka v případě, že se jedná o dítě učitele/ky?

Nakolik může být pro vyučující, kteří jsou kolegy učitele-rodice, problémem absence rituálnosti setkávání mezi školou a rodinou, jež platí u běžných rodičů?

Závěr:

Diplomová práce se zabývá velmi nosným tématem a využívá adekvátní výzkumný postup. Shromážděná data jsou velmi kvalitní, avšak jejich analýza nebyla dostatečně hluboká. Z výzkumu jsme se tak de facto jen pomocí převyprávění dozvěděli, co jednotliví aktéři/rky byli ochotni v rozhovoru explicitně uvést. Implicitním obsahům nebyla věnována pozornost. Navzdory této zásadní výhradě doporučuji diplomovou práci k obhajobě. Text je relativně dobře strukturovaný, autorka prokázala schopnost práce s literaturou a schopnost základního rozboru dat.